

СЛАВКО ГОРДИЋ

НОВО ПРЕМЕРАВАЊЕ НАСЛЕЂА

О четвртом колу Антологијске едиције
„Десет векова српске књижевности”

Слушајући пре двадесет дана у Задужбини Илије М. Коларца Мира Вуксановића, Мирјану Д. Стефановић, Томислава Јовановића и Марка Недића, застрепео сам како истим поводом данас и овде нећу имати ни умети да кажем ишта што би било упоредиво с оним што сам тад и тамо чуо. Био је то уистину упечатљив литерарно-критички полилог у којем су се четири самосвојна гласа међусобно срећно оверавала и допуњавала, обликујући јарку и игриву колику и веродостојну слику значаја и значења наше Антологијске едиције „Десет векова српске књижевности”, а посебно њеног четвртог кола, у коме се, као у жижи, сажимају и светле поетичке, периодизацијске, тематске и језичко-стилске путање свеколике наше књижевности, или бар оног њеног – средишњег и највишег – рељефа који настојимо да предочимо поманутом колекцијом.

„Нужда учи мислити”, каже Ернст Блох, а мени се, опет, чини да императив пре подвезује неголи подстиче мисао. Како, у овом случају, и независно од наговештене инхибиције, у двадесетак расположивих минута дочарати миље и обиље које нам у десет књига раскриљује десет наших приређивача? Признајући да нисам у стању удовољити таквом очекивању, само ћу скоковито, припадом, нанизати неколико информација и импресија, мотивисан више жељом да колегама искажем признање неголи поузданије одвагнем њихов учинак. Уосталом, пресудитељи, па и оспораватељи, никад не изостану, чак ни кад је реч о прегнућима неупоредиво скромнијим и опрезнијим од овог нашег.

Оно што пуким листањем наших десет нових књига мора да падне сваком у очи јесте да оне, узете заједно, већ и само једним јединим својим сегментом творе замашан комад неформалне историје наше књижевности. Мислим на оригиналне предговоре наших десет приређивача и на раније написане критичке текстове којима они поткрепљују свој труд и суд. Елем, само у овом, четвртом колу уз десет за ову прилику смишљених и написаних огледа, објављено је још двадесет седам критичких и књижевно-историјских прилога, или фрагмената из таквих прилога, чиме је заправо – а готово успут – сачињена и својеврсна антологија наше књижевне мисли. Уз текстове ове врсте из ранијих кола, то је не само богата галерија портрета нашим избором привилегованих писаца, већ и читава библиотека студиозних приступа општијим културно-цивилизацијским, периодизацијским, идејним, поетичким, тематским и језичко-стилским питањима настанка, развоја и разгрананавања српске књижевности од Св. Саве до наших дана. Велика укрштеница на којој радимо има већ трећину испуњених поља, вертикалних и хоризонталних, дијахронијских и синхронијских. Ако се посрећи да окончамо предвиђени подухват – ми и/или неки други и бољи – онда ће српска књижевност и књижевна наука имати у овој антологијској едицији стуб културног памћења каквим се никад раније није могла подичити. Али, како каже Миодраг Павловић у својој песми о Његошу, „свако има своју висину и своју муку”, те нам се ваља чувати како малодушности и страха од своје храбрости тако, и више, вртоглавице којом самозадовољство уме да опије освајаче висова.

Ко није истрпео муку стезања у тзв. резиме оног што се и опсегом и сложености отима сажимању? Мука и неизбежно огрешење поготово следују оном ко мора – као ја данас – да *сажимо* у цигло једну реченицу представи трагички напор и резултат наших истраживача, сваког понаособ. Нужда ни у овом случају не учи мислити, те се унапред извињавам за неминовну оскудност и грубост рапорта који следи.

Замашном књигом *Сћара српска поезија, записи и написи, аренге* Томислав Јовановић, ослоњен на минули рад великог броја врских истраживача, исцрпно представља и тумачи временски, просторно и поетички веома разуђен књижевни комплекс нашег црквеног песништва, недомисливо разноликих и неретко потресних записа, те оних сегмената из древних владарских и властелинских повеља који су „окренути дубљим духовним побудама”, а понекад укључују, као у мање познатој исповести краља Стефана Дечанског, нашем средњем веку несвојствено „лично предочавање зле судбине”, које се, као у случају несрећног краља, „може

мерити са исповедном природом коју је на свој начин исказала монахиња Јефимија у *Туџи за младенцем Уљвешом*”.

Естетичка категорија дирљивог претеже, рекли бисмо, и у *Лирско-ејским народним пјесмама* које је за ову прилику приредила Марија Клеут, бирајући, осим из Вукових књига, из још двадесетак збирки других приређивача књижевно релевантне колико и тавним паганским и митским сећањима обележене песме што стоје на међи епике и лирике, догађаја и доживљаја, и танано наслућујући да би њихово разликовно обележје могло бити у исказивању „осећања појединца, које је супротстављено владајућим нормама”, те – насупрот епској мирноћи – у „сукобу изоштреном до драмских конфликта”.

Епоху просвећености, толико друкчију не само од позног средњег века него и од временски јој блиског барока, представљамо овај пут књигом Симеона Пишчевића и о Симеону Пишчевићу, коју је с посвећеничким жаром приредила Мирјана Д. Стефановић, сагледавајући у животу и делу овог писца „од првокласне расе” како законит изданак епохе тако и изразиту егзистенцијалну, психолошку и поетичку индивидуалност, обележену, између осталог, напором усклађивања „идентитета и разлике” и постојаном, спасоносном вером да се „прастари страх од неумитне коначности” пре него ичим другим превладава управо писањем и сусретом с „благонаклоним читаоцем”, кад тад.

Четврта књига у четвртном колу запала је Војислава Илића, толико изучаваног у нашој књижевној науци, о коме, међутим, приређивач Зорица Хацић открива низ нових биографских, рецепцијских, текстолошких, контактолошких, па и поетичких детаља, у чијем ћемо светлу убудуће друкчије читати и поимати и *Рибара*, и *Орџије*, па и онај добро нам знани *Грм*, с разлогом незаобилазан у читанкама, а у критици без разлога обрастао толиким симболошким интерпретацијама, које напросто развејава један, сад нам први пут предочен, Војислављев аутопоетички исказ.

Први сусед Војиславу Илићу у овом колу, на први поглед толико друкчији, мада и животом и стваралаштвом с њиме вишеструко везан (посебно сатиром као жанровско-поетичком тачком додиром), Бранислав Нушић нам је овај пут – трудом Јована Љуштановића – представљен и као аутор песме због које је допао тамнице, и тамничким записима, и циклусом од двадесетак приповедака и козерија, и достојанственим колико и горким *Писмом ћерки Марџићи* (писаном поводом неизбора у Академију, која је нашла да Нушић није довољно „академска фигура”), и трима највреднијим комедијама, и, најпосле, обилатим фрагментима *Ауџобиографије*, који се завршавају похвалом тамничком прозору, кроз

који се наша величина и наша беда виде боље неголи кроз „ма колико усавршен амерички доглед”, представљен и прочитан, дакле, као неко чији је „свеобухватни смех”, у социолошком, психоаналитичком и поетичком смислу, „истовремено и нека врста бекства с попришта историје, покушај да се терет прогреса замени барем неким задовољством, али и нека врста историјске трансценденце, начин да се раскринкају историјске маске, да се завири иза привида и лажи које прогрес доноси, да се историја препозна као својеврсна комичка маска”, што све заједно, с тежиштем на „вредносном релативизму”, чини од Нушића – по смелом Љуштановићевом налазу – „претечу постмодерног стања духа, особене хуморне дестабилизованости слике света коју доноси постмодерна”.

Следећи корак у овом новом „картографском” *ипремеру* нашег наслеђа учинио је Радослав Ераковић преоцењујући и актуелизујући стваралаштво Светолика Ранковића у којем – попут Светлане Велмар-Јанковић, чије огледе ускоро објављујемо у едицији „Матица” – привилегује *Сеоску учишћељницу*, „трагични животопис српске Еме Бовари”, те неколико приповедака, писаних махом с филигранском вештином, од којих једну, ониричко-фантастичку, читамо као прву негативну утопију у нашој књижевности.

Сличну меру смелости налазимо у избору и реинтерпретацији којима приређивач Бојан Чолак, после толико знаних и међусобно неретко сукобљених читања, покушава да на нов и умногоме прекретнички начин расветли настанак и раст песништва Јована Дучића, излучујући и расветљавајући поетичко-поетске најаве, па и константе, потоњег његовог певања и мишљења у *раним њесмама*, којих се песник доцније одрекао и које су његови тумачи махом игнорисали.

Још један изданак нашег научног подмлатка, Жељко Милановић такође креће неутаганим путем у своме интерпретативно-антологијском приступу, настојећи да дело Владана Деснице – интелектуалца вишеструке компетенције и писца с подједнако снажним лирским, приповедним, романескним и есејистичким аспирацијама – представи првенствено у имаголошком кључу, као ствараоца који се на више планова рве са „изазовима интеркултурне комуникације”, а чије се целокупно књижевно искуство слива у поодавно већ култни роман *Прољећа Ивана Галеба*, у којем је, „аморфна форма”, по нашем приређивачу, „резултат остварене синтезе”, „амалгам поезије, прозе, многобројних есеја и размишљања”.

Наше новије наслеђе, из времена добро нам знаног убрзања стварности, када, како би рекао Нушић, „догађаји стрмоглаво

претапају догађаје, када прошлост за ноћ ишчезне да би је заменила садашњост”, одликава у нашем четвртом колу и књига *Милован Ђилас*, коју је, као тумач, аналитичар и редактор, сачинио Миро Вуксановић опирајући се на биографско-текстолошку и интерпретативну припомоћ Алексе Ђиласа, Предрага Палавестре, Бранка Поповића и Матије Бећковића, али и надахнуто, оригинално сагледавајући, понекад и у парадоксалном виду, *јединствено* и *равношежу* између Ђиласа писца и Ђиласа политичара, Ђиласа пре и после пада, Ђиласа и његових крвних и духовних предака, најпосле или најпре и Ђиласа као епичара страдања и лиричара љубави, који у својеврсној *суровој поетичности* налази своје тематско и стилско разликовно обележје, с којим као да је саображена и стилизација Вуксановићевог предговора, где здружени преливи лирске милоште и гномске тврдоће бивају особена пролегомена изабраним странама приповедача, романсијера, мемоаристе и критичара, ослобођеног напокон овом књигом од рецепцијских сенки и контроверзи које су дуго од нашег погледа сакривале једног плодног, разностраног и уистину самосвојног књижевног ствараоца.

Ево, на крају, и десете реченице у овом каталогу о десет нових књига Антологијске едиције „Десет векова српске књижевности” у коју, с јаким разлогом, у рубрику *посебних књига*, укључисмо и *Књигу о Змају* Лазе Костића, у исти мах најконтраверзније и највредније сведочанство богате историје наших критичких спорова, књигу коју је за ову прилику припремио и с мноштвом увида и сазнања о њеној предисторији, контексту и рецепцији пропратио Миливој Ненин, који – што у основном тексту предговора, што у неколико десетина фуснота – на њему већ својствен, неумољив, „детективски” начин докучује истине (тако често искривљиване и прикриване) о природи, позадини и закриљу како гласовите Костићеве књиге тако и о говору и ћутању њених ранијих изучавалаца и приређивача.

Допустите, напоследку, још једно мало подсећање на поменуту београдску промоцију. Тад и тамо, у неколико наврата, колеге су наговестиле како се неретко успостављају неочекиване везе и подударности, културолошке, биографске и поетичке, међу раздобљима, писцима и текстовима обухваћеним овим колом. Трагом тог присећања, и сâм бих, сад искључиво кратким реченицама, да укажем на само понеки међу многим домаћим и ширим видицима и одзивима књижевних гласова из ових десет књига. Узорак је, дакако, тек мален део оствареног и предвиђеног корпуса колекције, али и такав, милошћу синегдохе (*pars pro toto*), може да навести богатство како националних тако и интернационалних

контаката и сродности, сећања и антиципација. Тако, од средњег века до просвећености, неки српски писци припадају и другим словенским књижевностима, и обрнуто. Тако, црквено наше песништво, изданак и део византијског културног круга и епохе, бива у овом добу поетичко упориште неколиким значајним песницима, као и *Хасанагиница* мотивско Љубомиру Симовићу, а стејци тематско и експресивно Маку Диздару и Рајку П. Ногу. Да и не говоримо о Пишчевићу као вишеструком исходишту Црњанског. Или о једној причи којом Ранковић с фрапантном тачношћу предсказује Замјатина, Хакслија и Орвела. Или о Нушићевом уделу у авангардистичком театру апсурда Александра Поповића и Душана Ковачевића. Или о најмање двострукој актуелности Владана Деснице, нашег шампиона у есејизацији романа, која је, као што знамо, једно од кључних својстава модерне књижевне флоре и, како смо рекли, умног пропитивача различитих видова и искушења интеркултурне комуникације. Ђилас је, опет, и у овом смислу, прича за себе: етичком вертикалом свог живота и дела утемељен у Његошу и Марку Миљанову, превратничком улогом и одјеком својих социолошко-политичких идеја и списа постаје, по једној релевантној процени, једна од стотину у свету најзначајнијих личности минулог века. А Лаза Костић? Довољна је само његова *Књига о Змају* да увидимо како је и зашто овај велики српски песник у исти мах и највитаљније поетичко извориште и потпора српској поезији и мисли о поезији већ цео један век, толиким општим и књижевним превратима упркос.

Немам закључак. Последња реч је у надлежности објективнијих, мање пристрасних. И, наравно, у непоткупљивој вољи времена које долази. И које ће, кад се прах текућег књижевно-научног живота слегне, моћи одвагнути колико, како и зашто вреде или не вреде наше побуде, труд и учинак.*

* У Матици српској, 29. маја 2013. године.